

Кчб. – Кочубеївська
Кчр. – Кочержинська
Кщн. – Кишенецька

Млс. – Малосеvast'янівська
Мнс. – Монастирищенська

Стаття надійшла 29.09.2017 року

УДК 811.161.2'367.332:821.161.2'06.09-332

Інна Гороф'янюк, Наталія Харкава
(Вінниця, Україна)
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com

СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ГОЛОВНОГО КОМПОНЕНТА ОДНОСКЛАДНИХ ПРИСЛІВНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У МАЛІЙ ПРОЗІ МАРІЇ МАТІОС

У статті проаналізовано семантичні параметри головного компонента односкладних прислівникових речень у малій прозі Марії Матіос. Установлено, що роль головного члена односкладного прислівникового речення найчастіше виконують означальні прислівники просторової та оцінної семантики – кольору, звуку, температури, освітленості, естетичних виявів. У текстах малої прози письменниці ширше функціює форма нульового ступеня якісно-означальних прислівників, компаративні та суплетивні форми зі значенням міри й ступеня менш частотні.

Ключові слова: односкладне прислівникове речення, означальні прислівники, головний компонент односкладних прислівникових речень, семантика, Марія Матіос.

Гороф'янюк И., Харкава Н. Семантические параметры главного компонента односоставных наречных предложений в малой прозе Марии Матиос.

В статье проанализированы семантические параметры главного компонента односоставных наречных предложений в малой прозе Марии Матиос. Установлено, что роль главного члена односоставного предложения с главным членом, выраженным наречием, чаще всего выполняют определительные наречия пространственной и оценочной семантики – цвета, звука, температуры, освещенности, эстетических проявлений. В текстах малой прозы писательницы активнее функционирует форма нулевой степени качественно-определяющих наречий, компаративные и суплетивные формы со значением меры и степени менее частотны.

Ключевые слова: односоставное предложение с главным членом, выраженным наречием, определительные наречия, главный компонент односоставных предложений, семантика, Мария Матиос.

Gorofyanyuk I., Harkava N. Semantic parameters of a principal part of one-member adverbial sentences in Maria Matios' stories.

The article focuses on semantic parameters of a principal part of one-member adverbial sentences in Maria Matios' stories. The one-member adverbial sentences are

constructions with a compound principal part, expressed by predicative adverbs combined with an auxiliary verb.

Semantic ramifying of adverbs of a quality causes semantic ramifying of one-member adverbial sentences: some characterize the external state, others express the internal state or attitude of creatures, still others can realize both of these means. It was determined, that a principal part of one-member adverbial sentences most often can be expressed by adverbs of a quality: color, sound, temperature, light, aesthetic manifestations.

In the texts of the little prose the writer active uses the adverbs of a quality in the zero comparative degree, comparative and superlative forms are rarely used.

Keywords: *one-member adverbial sentence, adverbs of a quality, a principal part of one-member adverbial sentences, semantic, Maria Matios.*

Духовно-мистецька спадщина відомої сучасної української письменниці Марії Матіос посідає чільне місце в історії української літератури та української національної мови ХХІ століття. Твори письменниці неодноразово поставали об'єктом наукових студій. Сьогодні маємо низку розвідок вітчизняних мовознавців, присвячених передусім аналізу лексико-семантичних особливостей прозових творів Марії Матіос. Це дослідження З. Бакум (антропонімікон творів письменниці) [1], Ю. Джугастрянської (поетична краса прозового тексту письменниці) [6], О. Зелінської та Т. Тищенко (функції лексико-семантичних груп діалектної лексики в прозі Марії Матіос) [7], Г. Павлишин (виражальний потенціал слова в художньому дискурсі Марії Матіос) [10], Н. Пирого (фразеологічне новаторство письменниці) [11]. Проте граматичних студій на матеріалі художніх текстів Марії Матіос не було виконано, що **актуалізує** предмет нашої розвідки – односкладні прислівникові речення в дискурсі цієї письменниці. Односкладне речення в парадигмі мовознавчої науки окреслюється ще з кінця ХІХ ст., проте й до сьогодні в україністиці, як і в слов'янському мовознавстві загалом, мовну природу цієї синтаксичної одиниці трактують по-різному. Наприкінці ХХ ст. особливої гостроти набуває проблема класифікації односкладних речень, докл. див.: [8, с. 14–24]. І. Вихованець, урахувавши морфологічну належність головного компонента односкладного речення, виділяє дієслівні, інфінітивні, іменникові та прислівникові односкладні речення [2, с. 95–100]. М. Мірченко кваліфікує дієслівні та іменникові конструкції ядерними, а прислівникові – периферійними, оскільки їхня «одноядерність потребує імпліцитних додаткових способів виявлення статусу реченневотвірного компонента порівняно з класичним двоскладним реченням» [9, с. 276]. У зв'язку з обґрунтуванням окремішності прислівникових односкладних речень постає проблема семантичного наповнення головного члена односкладного речення, суть якої полягає в тому, прислівники яких семантичних типів можуть її виражати: будь-якого змісту чи лише певної семантики.

Ці спостереження дослідників підштовхнуло нас до окреслення мети нашої розвідки – проаналізувати семантичні параметри головного компонента односкладних прислівникових речень у малій прозі Марії Матіос.

Джерельну базу дослідження формують новела «Апокаліпсис» (1), цикл оповідань «Нація» (2) та оповідання «Не плачте за мною ніколи» (3).

Односкладні прислівникові речення – це конструкції зі складеним головним членом, вираженим предикативними прислівниками (словами категорії стану) у поєднанні з дієсловами-зв'язками. Наприклад: *І так весело було; Нічого Миколі про те не відомо; Чого ж мені на цьому падолі Так сумнувати?; Було нам тоді не до сміху* [3, с. 43]. О. Годз зауважує, що з огляду на те, що мовна природа прислівника не зорієнтована на вираження категорії синтаксичного часу, заступаючи позицію головного члена односкладного речення прислівник сполучається з дієслівними зв'язками, а отже, головний член односкладного прислівникового речення завжди має складену будову [5, с. 11].

У малій прозі Марії Матіос у ролі прислівникової частини головного члена односкладного прислівникового речення широко використано означальні прислівники (*важко, легко, весело, радісно, вигідно, дешево, дорого, гірко, добре, смішно, соромно, сумно, тепло, тяжко, невесело, нелегко* і под.). Немало означальних прислівників також можуть виконувати функцію головного компонента односкладних речень за допомогою дієслівних власне- та невластивих зв'язок. Ця предикативна функція найхарактерніша для прислівників *важко, легко, весело, радісно, вигідно, дешево, дорого, гірко, добре, смішно, соромно, сумно, тепло, тяжко, невесело, нелегко* та ін.

Широка амплітуда семантики означальних прислівників зумовлює відповідно й семантичну розгалуженість односкладних прислівникових речень: одні з них характеризують зовнішній стан (*розкішно, ошатно* тощо), інші передають внутрішній стан або ставлення істот (*легко, важко, сумно, весело, радісно, ніяково, соромно, цікаво, страшно, байдуже, цікаво, приємно, млясо, мультко* та ін.), ще інші прислівники, такі як *холодно, тепло, спокійно, сумно, ясно, світло, темно, вільно, затишно* та ін., можуть реалізувати обидва ці значення. Наприклад: *Мені холодно і Надворі холодно; Дитині тепло і У квартирі тепло* [4, с. 112].

Означальні прислівники, що виражають зовнішній стан, уживаючись у ролі основної частини складеного головного члена прислівникових односкладних речень, диференціюють його за багатьма ознаками – за метеорологічними характеристиками, звуковим, кольоровим наповненням тощо. Найбільш уживаними в малій прозі Марії Матіос є прислівникові лексеми, що вказують на:

1) температуру (і щодо внутрішнього стану людини, і щодо стану довкілля): *тепло, холодно, прохолодно, зимно*. Наприклад:

– *тепло*: *Було якось так тепло, так по-домашньому* (2, с. 57); *Навечір зробилося геть тепло* (2, с. 63); *Одягнений тепло* (2, с. 9); *Надворі було доволі сонячно і тепло* (2, с. 81); *А завтра буде ще тепло ...* (2, с. 31); *Опівдні зробилося зовсім тепло* (2, с. 106);

– *холодно*: *Було холодно й вітряно* (2, с. 150); *Мені було дуже холодно* (2, с. 8);

2) віддаль: *далеко, близько, недалечко, неблизько, далеченько* та інші. Наприклад:

– *далеко*: *Звідси ще далеко* (2, с. 48); *Йому далеко туди їхати* (2, с. 47); *Ще далеко до полудня* (1, с. 17); *Так і було далеко* (3, с. 43);

– *близько*: *До нашого села зовсім близько* (2, с. 50);

– *недалеко*: *Вже недалеко*: он забіліли хати (2, с. 51);

– *далеченько*: *До нашого дому було далеченько* (2, с. 44);

3) звуковий вияв: *тихо, шумно, галасливо, голосно* та інші. Наприклад:

– *тихо*: *На цвинтарі було тихо* (2, с. 145); *Було тихо, темно й моторошно* (1, с. 22); *Тихо в домі* (3, с. 11); *А надворі було темно й тихо* (2, с. 84); *Далі було тихо* (1, с. 17);

– *шумно*: *Там, хоч ніч ще не минула, було людно й шумно* (2, с. 126);

– *галасливо*: *В кімнаті було трохи галасливо* (2, с. 128); *Все це було дуже галасливо* (2, с. 52);

– *голосно*: *Так голосно* (1, с. 2);

4) колір: *зелено, червоно, голубо, біло, багряно, чорно, сіро* та інші. Наприклад:

– *зелено, червоно, голубо, біло, синьо, рожево*: *І зелено, й червоно, і голубо, й біло, й синьо, й рожево коло тої хатки ...* (2, с. 56);

– *біло*: *Враз у вагоні стало біло – поїзд вирвався з-під землі на поверхню* (2, с. 77);

5) освітлення: *світло, темно, видно, видко, ясно*. Наприклад:

– *темно*: *Темно зробилося, як під кобеняком, за два кроки поперед себе нічого не видно* (2, с. 211); *А надворі було темно й тихо* (2, с. 84); *Було темно, тихо й моторошно* (1, с. 22); *В хаті було темно* (1, с. 21); *Було темно, як у льоху* (1, с. 22);

– *світло*: *Наступного дня надворі вже було світло і ясно* (2, с. 61);

– *видно*: *Було видно, що вона радісна* (1, с. 7); *Проте навіть крізь шпари паркану було видно, що на цьому обійсті тепер найбільше бракує чоловіка* (1, с. 7); *Зранку наступного дня його не було видно ніде* (1, с. 10);

– *видко*: *Видко, недобре йому стало, то він вийшов за весільну браму й умер тихонько під сусідським парканом, другого дня знайшли Фіцика, а він ту скрипку із рук так і не випустив* (3, с. 27);

- ясно: *Надворі, як і зранку, знову стало ясно і сонячно* (2, с. 118);
- б) комфортність: *затишно, незатишно, комфортно, зручно, незручно, безпечно, тісно, спокійно та інші*. Наприклад:
 - комфортно: *Тут не надто комфортно, зате безлюдно* (2, с. 56);
 - некомфортно: *Товариші, – почав він, і видно було, що йому важко і некомфортно про це говорити* (2, с. 88);
 - незручно: *... мені дуже незручно Вас розчаровувати, але перший танець вона вже обіцяла мені* (2, с. 217);
 - безпечно: *В домі було безпечно* (3, с. 19);
 - тісно: *Там було дуже тісно* (3, с. 20);
 - спокійно: *Було як було - спокійно* (1, с. 5);
- 7) естетичність: *гарно, красиво, красно, мило, славно, розкішно, бридко, файно та інші*. Наприклад:
 - гарно: – *Затишне місце, – сказала Соня. – Краса ... І зовсім нема людей. – Так, – погодилася Люба. – Гарно ...* (2, с. 76);
 - красно: *Як красно надворі... біло, біло* (2, с. 114);
 - славно: *В квартирі було славно* (2, с. 166);
 - файно: *І дивися, дочко, щоби було файно* (3, с. 45).
- 8) загальне враженням *чудово, першокласно, довершено, неперевершено, бездоганно, вдало, досконало, погано, кепсько, дивовижно, неймовірно, надзвичайно, бідно та інші*. Наприклад:
 - першокласно: – *Першокласно, – коротко кидає хлопчак* (3, с. 16);
 - бідно: *А так бідно, що не було в чому ховати* (1, с. 33);
- 9) умотивованість / невмотивованість, раціональність / нераціональність: *закономірно, логічно, нелогічно, природно, слушно, правильно, неправильно, раціонально, нераціонально, розумно, нерозумно, справедливо та інші*. Наприклад:
 - правильно: *Може, й правильно, я сам у день здачі екзамену не робив нічого* (2, с. 112);
 - закономірно: *Закономірно* (2, с. 139);
 - незрозуміло, нелогічно: *Нерозумно, нелогічно, – теж праця, служба, а от не може та й не може втоптати це у своїй старій ... голові* (2, с. 77).

Особливістю індивідуально-авторської манери Марії Матіос є те, що письменниця в ролі основної частини головного члена односкладного прислівникового речення використовує досить часто компаративні форми прислівників: *То сідай коло мене. Веселіше буде ...* (2, с. 144), *Тулися до мене ... Буде тепліше ... Я вкрию тебе ще ...* (2, с. 168). Створюючи колоритні психолого-емоційні контексти, письменниця послуговується також суплетивними формами прислівникових лексем, напр.: *Найбільш ніяково і досадно було моїй матері* (2, с. 75). Або ж компаративні форми у сполученні з прислівниками зі значенням міри й ступеня на зразок *трохи*

тепліший, значно холодніший, як-от: *Сьогодні увечері було значно холодніше, ніж учора* (2, с. 207); *Від цих слів на душі стало значно тепліше* (2, с. 210).

Висновки.

Отже, Марія Матіос широко використовує односкладні прислівникові речення з головним членом, вираженим означальними прислівниками. Семантика таких прислівників має широкий спектр. До найчастіше вживаних належать прислівники просторової та оцінної семантики – кольору, звуку, температури, освітленості, естетичних виявів. У текстах малої прози письменниці ширше функціонує форма нульового ступеня якісно-означальних прислівників, компаративні та суплетивні форми зі значенням міри й ступеня менш частотні.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі семантико-синтаксичної природи головного компонента дієслівних, інфінітивних, іменникових односкладних речень у прозі Марії Матіос.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакум З. Антропоніми у мові авторів Марії Матіос // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. Вип. 12. 2010. С. 197–200.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: [підручник]. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 222 с.
4. Городенська К. Г. Семантичні групи прислівників у синтаксичній сфері дієлова // *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*: зб. наук. праць. Вип. 10. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. С. 110–114.
5. Годз О. В. Синтаксична структура прислівникових речень в українській літературній мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України, Інститут української мови. Київ, 2013. 191 с.
6. Джуґастрянська Ю. Три світи Марії Матіос. URL: <http://litakzent.com/2008/04/04/julija-dzhuhastrjanska-try-svity-mariji-matios> (дата звернення: 22.09.2017).
7. Зелінська О., Тищенко Т. Виразальний потенціал діалектної лексики в романах Марії Матіос // *Вісник Прикарпатського університету*. Філологія. Вип. 32/33. Івано-Франківськ, 2012. С. 263–268.
8. Коваль Л. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові: [монографія]. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 314 с.
9. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 392 с.
10. Павлишин Г. Багатство словесного вираження внутрішнього світу персонажів у художньому дискурсі Марії Матіос. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VZhDU/2011_58/vip_58_42.pdf (дата звернення: 22.09.2017).

11. Пирога Н. Г. Фразеологічне новаторство Марії Матіос (на матеріалі роману «Солодка Даруся») // *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Вип. XXIII, ч. 3. 2010. С. 338–394.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 1 – Матіос М. Апокаліпсис. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 37 с.
2 – Матіос М. Нація / вид. 6-е. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 256 с.
3 – Матіос М. Не плачте за мною ніколи. Львів: ЛА «Піраміда», 2006. 54 с.

Стаття надійшла 29.09.2017 року

УДК 81'367

Ніна Грозян
(Сімферополь, Україна)
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

КЕРУВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ТИПОЛОГІЯ, ФУНКЦІЇ

Статтю присвячено багатоаспектному опису керування як різновиду підрядного прислівного синтаксичного зв'язку в сучасній українській мові.

У статті встановлено максимально повну парадигму засобів вираження керування, схарактеризовано особливості еволюції поглядів на керування в сучасній лінгвістиці, проаналізовано формування його теоретичних і концептуально-засадничих принципів та простежено співвідношення формально-граматичного, семантичного та функційного аспектів. Запропоновано типологію керування за морфологічним вираженням головного та залежного компонентів, за різновидом підрядного прислівного синтаксичного зв'язку, за типом прислівного синтаксичного зв'язку з урахуванням сильного та слабого його виявів. Значна увага приділена з'ясуванню критеріїв виділення сильного керування в сучасній українській мові, закономірності реалізації відношень на рівні слабого та напівсильного керування. Проаналізовано структурні типи керування з урахуванням різних підходів на прості, сильні та комбіновані словосполучення в сучасній лінгвістиці, описано їхні моделі, висвітлено позиційні ознаки напівсильного керування, з'ясовано різні типи ускладнень словосполучень у сучасній українській мові, встановлено систему маркерів на рівні сильного керування, обґрунтовано закономірності морфологічного вираження варіативного сильного керування.

Деталізовано критерії розмежування відмінкового прилягання і слабого керування, закономірності реалізації синтаксичних відношень на рівні слабого керування та засоби їхнього вираження, а саме: форма слова, порядок слів, прийменники, синтаксична інтонація тощо.

Ключові слова: *сильне керування, слабе керування, передбачуваність, непередбачуваність, об'єктні відношення, семантичні і синтаксичні відношення, синтаксичний зв'язок.*